

УДК [378:373.3.011.3-051]:005.322:316.46:37.012
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.3>

О. В. Білик

викладач образотворчого мистецтва
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

Л. А. Беспалько

викладач образотворчого мистецтва
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

А. В. Алмаші-Копин

викладач образотворчого мистецтва
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню проблеми формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів. Зазначено, що вчитель початкових класів повинен бути фахівцем-лідером, оскільки він покликаний забезпечити належний рівень освіченості й вихованості, наявність лідерських проявів у майбутнього покоління. Наведено визначення наукових дефініцій «лідер», «лідерство», «лідерські якості» та «лідерська компетентність». Акцентуємо увагу, що лідерів необхідно готувати, формувати в них лідерські якості на основі накопичення й передачі досвіду лідерства за допомогою різноманітних методів і прийомів навчання тощо. Нова українська школа ставить високі вимоги до особистості вчителя початкових класів, оскільки здійснювати освітній процес у світлі її вимог здатен конкурентоспроможний, гнучкий до змін фахівець-лідер. Однією з компетентностей, якими повинен володіти учитель початкових класів, згідно зі стандартом «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», є лідерська компетентність – здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети. Вважаємо, що формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів – цілеспрямований і керований процес, спрямований на набуття здобувачами знань, умінь і навичок лідерства, впливу та управління. Для ефективної організації цього процесу пропонуємо створювати відповідні психолого-педагогічні умови, що забезпечують становлення вчителя-лідера, такі як: врахування психологічних особливостей особистості здобувача, формування у майбутнього вчителя мотивації і позитивного ставлення до лідерства, оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних підходів до вирішення поставленого завдання, організація активної пізнавальної діяльності здобувачів, участь у студентському самоврядуванні, організація тренінгів із лідерства.

Ключові слова: майбутні учителі початкових класів, лідер, лідерство, лідерські якості, лідерська компетентність.

Постановка проблеми. Соціальне замовлення сучасного суспільства до якості підготовки фахівців визначається глобальними змінами в житті країни та навколишнього світу, окрім того, сучасна вища освіта, поряд із формуванням готовності випускників до ефективної професійної діяльності, має сприяти становленню конкурентоспроможних, мобільних фахівців-лідерів, які керуються певними цінностями, володіють необхідними знаннями, вміннями і якостями, що забезпечують широкий світогляд, активну громадянську позицію, толерантну поведінку та спілкування з оточенням. Це насамперед стосується майбутніх учителів початкових класів, від

яких безпосередньо залежить рівень освіченості й вихованості майбутнього покоління. Адже «школа українська буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Він – успішний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає» [7].

Зазначимо, що інтерес, який науковці виявляють до проблеми лідерства, визначає проблему становлення вчителя-лідера як одну із найважливіших. Цей процес не є стихійним, оскільки ліде-

рів необхідно готувати, формувати в них лідерські якості на основі накопичення й передачі досвіду лідерства за допомогою різноманітних методів і прийомів навчання тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють значну увагу феномену лідерства та проблемам прояву лідерських якостей (О. Балашов, М. Вебер, С. Гармаш, Л. Картер, О. Нестуля, С. Нестуля, Б. Паригін, Т. Полковенко, І. Савицька та ін.). Педагогічні аспекти формування лідерських якостей у здобувачів вищої освіти розглядали П. Бабочкін, І. Богданова, Б. Головешко, К. Демчук, О. Жигір, А. Зоріна, В. Карманенко, Н. Мараховська, Н. Семченко та ін. Незважаючи на ґрунтовні наукові напрацювання з проблеми дослідження, вважаємо, що проблема формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів потребує детального вивчення у зв'язку з вимогами суспільства та нової української школи до професійної діяльності цих фахівців.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх лідерів стає стратегічним завданням держави, вирішення якого пов'язане із забезпеченням відповідних психолого-педагогічних і організаційних умов для формування лідерських якостей і розвитку лідерського потенціалу в освітньому процесі як у закладах загальної середньої освіти, так і у закладах вищої освіти. Підготовка лідерів для усіх сфер життя суспільства передбачає наявність лідерських якостей насамперед у вчителів початкових класів.

Важливими професійними утвореннями в діяльності вчителів, що відповідатимуть нині об'єктивним суспільним запитам, життєвим завданням, фаховим потребам, науковці визначають професійну мобільність, готовність до змін, здатність до саморозвитку й самоосвіти впродовж життя, педагогічну рефлексію, розвинуті лідерські якості, які в сукупності дозволять їм зайняти відкриту, творчу й діяльну позицію у взаєминах з учнями, колегами, батьками; вдале прогнозування, проектування й коригування впливу різних ресурсів освітнього середовища на особистісний і пізнавальний розвиток молодших школярів; створення ситуації співпраці, співтворчості, атмосфери досягнення успіху як потужних мотивуючих чинників результативної суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії [5, с. 93].

Лідерство як психолого-педагогічний і соціальний феномен є складним багатогранним процесом, який може бути охарактеризований з різних позицій. Однією з важливих характеристик лідерства є його структурний характер. Основні підходи до вивчення лідерства різняться комбінацією

трьох основних змінних, таких як: лідерські якості, лідерська поведінка і ситуація, в якій діє лідер.

Феномен лідерства вивчається різними галузями знань: психологією, педагогікою, менеджментом, соціологією, філософією тощо. Так, у Словнику соціологічних термінів «лідер» визначається як «особистість, яка має найбільший авторитет, вплив у будь-якому колективі» [10, с. 44]. Філософські джерела лідером називають найбільш авторитетного члена організації або соціальної групи, котрий завдяки специфіці своєї особистості домінує в різних політичних, моральних і соціальних ситуаціях [11, с. 267].

Згідно з трактуванням В. Давидова, лідер – це член групи, котрий у значущих ситуаціях спроможний впливати на поведінку інших учасників [3, с. 74]. Нам імпонує визначення терміна «лідер» С. Гармаша, який розуміє його як «особистість, яка має розвинуті комунікативні вміння, здатна словами ефективно впливати на інших людей, з якою бажає співпрацювати більшість колективу» [2, с. 41].

Лідер, за визначенням В. Жигір, – це член групи, який відіграє ключову роль щодо спрямування, контролю та зміни діяльності інших членів групи з досягнення групових цілей, за яким група визнає перевагу в статусі й надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях [4].

Для нашого дослідження слушною є думка Г. Куценко, згідно з якою педагог як менеджер освіти має бути лідером колективу учнів (студентів) на занятті, щоб ефективно вирішувати різноманітні освітні проблеми (реагувати на непередбачувану поведінку учнів, активізувати їхню розумову працю, встановлювати з ними надійний зворотний зв'язок, ставити учнями чіткі, зрозумілі завдання, управляти навчальною колективною діяльністю, створювати умови для самостійного вирішення проблем тощо). Автор стверджує, що особливість діяльності сучасного педагога як менеджера освіти полягає в тому, що він постійно перебуває в центрі групової активності учнів, колег, адміністрації навчального закладу. Одночасно чи по чергову він виконує ролі керівника, організатора, наставника, ментора, супервізора, консультанта, дослідника, доповідача тощо [5]. Для цього, на нашу думку, сучасному педагогу необхідно володіти лідерськими якостями, які і забезпечать ефективність його професійної діяльності.

Для нас актуальною є позиція Н. Мараховської, яка, визначаючи лідерські якості вчителя як інтегроване особистісне утворення, що сприяє якісному здійсненню педагогічної діяльності, називає такі його складники, як: мотиви, знання, лідерські вміння, стійка лідерська позиція [7].

Відповідно до професійних обов'язків майбутніх учителів початкових класів надзвичайно цінною є думка Дж. Адаїра, який, досліджуючи

особистісні риси й характеристики у контексті сучасних поглядів на лідерство, виділяє сім головних якостей:

1. Захопленість своєю роботою, тими ідеями, які відзначають її зміст і спрямування.

2. Цілісність особистості лідера, його здатність дотримуватися цінностей, які мають стосунок до зовнішнього світу, насамперед таких, як добро і правда. Завдяки цьому люди довіряють лідеру.

3. Жорсткість: вимогливість, прагнення до високих стандартів діяльності, великий життєвий ресурс, прагнення завоювати повагу.

4. Справедливість: неупередженість, прагнення до справедливого винагородження.

5. Душевне тепло: єдність душі і розуму, любов до справи й людей.

6. Скромність: уміння вислуховувати людей, обмежене самолюбство.

7. Упевненість: не самовпевненість і надмірність, а впевненість у власних силах [1, с. 57].

Аналіз сучасних освітніх програм засвідчив, що фахова підготовка майбутніх учителів здійснюється на основі компетентнісного підходу, нового орієнтиру, що забезпечує підготовку професіонала з відповідними теоретичними знаннями, практичними вміннями, здатного втілювати їх у власній професійній діяльності в умовах початкової школи. Сутність компетентнісного підходу до формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів відображено у стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [9]. Йдеться про здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідальне ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети (лідерську компетентність).

Лідерську компетентність В. Жигір розуміє як ступінь здатності реалізовувати цілі, завдання, функції та технології лідерського управління; професійний досвід у межах конкретної посади – учителя, викладача, методиста, класного керівника тощо. Лідерська компетентність виступає як першооснова успішної діяльності менеджера освіти у колективі, бо вона полягає не лише в якісному виконанні ним своїх посадових обов'язків, але й в особливостях його особистісних якостей. Авторка визначає такі якості, як: загальні риси лідера (система ціннісних орієнтирів і ставлення до навколишнього світу і людей, емоційний інтелект, психологічна надійність, адекватна самооцінка, самосвідомість, впевненість, саморегуляція, мотивація тощо) і специфічні (лідерська спрямованість, лідерський потенціал, харизма, зануреність і захопаність у свою справу, відповідальність, прагнення до успіху, готовність до змін, прагнення до отримання соціального визнання, задоволення від роботи, задоволення від здійснення соціального впливу, самовдосконалення, впливовість тощо) [4, с. 35].

Як сформувати лідерські якості у майбутніх учителів початкових класів? Вважаємо, що формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів – цілеспрямований і керований процес, спрямований на набуття здобувачами знань, умінь і навичок лідерства, впливу та управління. Для ефективної організації цього процесу необхідностворювати психолого-педагогічні умови, що забезпечують становлення вчителя-лідера.

На основі аналізу наукових джерел із досліджуваної проблеми виділяємо такі умови формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів, як: врахування психологічних особливостей особистості здобувача, формування у майбутнього вчителя мотивації і позитивного ставлення до лідерства, оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних підходів до вирішення поставленого завдання, організація активної пізнавальної діяльності здобувачів, участь у студентському самоврядуванні, організація тренінгів із лідерства. Сукупність цих умов забезпечує успішну соціалізацію особистості, підготовку до ефективного здійснення професійної педагогічної діяльності та формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів.

Висновки і пропозиції. Сучасний вчитель початкових класів, згідно з вимогами сучасного суспільства і нової української школи, – це фахівець, якому повинні бути притаманні лідерські якості, що зумовлюють ефективну професійну діяльність, взаємодію і спілкування з молодшими школярами, партнерську взаємодію з батьками учнів, колегами, адміністрацією тощо. Пропонуємо впроваджувати у процес фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів умови, що забезпечать формування у них лідерських якостей, такі як: врахування психологічних особливостей особистості здобувача, формування у майбутнього вчителя мотивації і позитивного ставлення до лідерства, оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних підходів до вирішення поставленого завдання, організація активної пізнавальної діяльності здобувачів, участь у студентському самоврядуванні, організація тренінгів із лідерства.

Список використаної літератури:

1. Адаир Дж. Эффективное лидерство. Москва: Эксмо, 2003. 320 с.
2. Гармаш С.А. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. *Управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності*. 2009. С. 37–44.
3. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. Москва: Педагогика, 1986. 144 с.
4. Жигір В. Сутність і зміст лідерської компетентності майбутнього менеджера освіти. *Вісник*

- Чернігівського національного педагогічного університету, 2015. № 130. С. 34–37.
5. Коломієць А., Коломієць Л. Психолого-педагогічні засади розвитку лідерських якостей учителів в освітньому середовищі початкової школи. *Лідер. Еліта. Суспільство = Leader. Elite. Society*. 2019. № 1. С. 91–106.
 6. Куценко Г.Г. Компетентності сучасного вчителя-лідера. *Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера* : матеріали обласного науково-практичного семінару, присвяченого 290-річчю з дня народження Г.С. Сковороди / укладачі : Л.В. Литвинюк, Т.О. Бондар. Полтава : ПОІППО, 2012. С. 45–47.
 7. Мараховська Н.В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Х., 2009. 22 с.
 8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
 9. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» і «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста). URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Наказ_2736%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Наказ_2736%20(3).pdf)
 10. Словарь социологических терминов / под ред. А. Михайлова. Варшава: Польская Академия Наук, Институт Философии и социологии, 1991. 92 с.
 11. Словарь-справочник «Человек и общество» (Философия) / авт.-сост. И.Д. Коротец, Л.А. Штомпель, О. М. Штомпель. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. 544 с.

Bilyk O., Bepalko L., Almashi-Kopyn A. The formation of leadership qualities in future primary school teachers as a pedagogical problem

The article has been devoted to the theoretical substantiation of the problem of formation of leadership qualities in future primary school teachers. It has been noted that the primary school teacher should be a specialist leader, as he has been called to ensure the appropriate level of education and upbringing, the presence of leadership in the future generation. The authors have presented the explanations of scientific definitions "leader", "leadership", "leadership qualities" and "leadership competence". We have emphasized that leaders need to be trained, to form leadership qualities on the basis of accumulation and transferring of leadership experience, using a variety of teaching methods and techniques, and so on. The New Ukrainian School has put high demands at the personality of a primary school teacher, as a competitive, flexible leader is able to carry out the educational process in the light of its requirements. One of the competencies that a primary school teacher must have, according to the standard "Primary school teacher of general secondary education", is leadership competence – the ability to make effective decisions in professional activities and a responsible attitude to responsibilities, motivating people to achieve a common goal. We believe that the formation of leadership qualities in future primary school teachers is a purposeful and manageable process aimed at acquiring new knowledge, skills and abilities of leadership, influence and management. To organize this process in the most effective way, we propose to create appropriate psychological and pedagogical conditions that ensure the formation of a teacher-leader, such as: taking into account the psychological characteristics of the applicant, the formation of the future teacher's motivation and positive attitude to leadership, updating the content of psychological and pedagogical disciplines, the connecting of traditional and innovative approaches to solving the problem, the organization of active cognitive activity of applicants, participation in students' government, the organization of leadership trainings.

Key words: future primary school teachers, leader, leadership, leadership qualities, leadership competence.